

Memleketimizde Yeni Kurulacak Sanayinin Sermaye ve Döviz ihtiyacı

Mehmet EKDEMİR
Yüksek Mühendis

Umumi Heyette İdare Heyetimize cerümiş vazifelerden biri olan 'Memleketimizde yeni kurulacak sanayinin sermaye ve döviz ihtiyacı mevzuunda, raportör olarak seçilen Y. Müh. Mehmet Erdemir'e bir rapor hazırlanmıştır. Aşağıda münderecatını bu lacağınız bu rapor üzerinde idare heyetimizde çatışmaları başlanmış bulunmaktadır. Bu mevzuda da meslekdaşlarımızın fikirlerini bilmekle çok istifade edeceğimizi ummaktayız. Gelecek umumi heyete sunulacak nihai raporun hazırlanmasındaki çalışmalarımızda bize çok büyük faydalar sağlayacak bu husustaki fikirlerinizi en kısa zamanda bize bildirmenizi rica ederiz.

Türkiye'de sanayiın müstakbel döviz ihtiyacını tesbit etmek, kanaatimca bu gün memleketimizin en mühim mes'elelerinden biri ve belki de birincisidir. Mühim olduğu kadar güç de olan bu mes'elenin çözüm mesı, takdir buyurulur ki, bir tek kişinin takatinin üstündedir. Bu sebeple ben burada mevzuun muhtelif cephelerini ortaya koyduktan sonra bazı tekliflerde bulunacağım,

1 — Yatırım ve bunun finansmanı

Bu gün bütün dünyada geri kalmış memleketlerin hummalı bir şekilde kalkınmakta oldukları malumdur. Ancak bütün geri kalmış memleketler yatırım için lüzumlu malzeme ve teçhizatın kısmı küllisini ithal etmek zorundadırlar. Diğer taraftan, her memleketin kendi bünyesine göre değişmekle beraber, yapılan yatırımların iç ve dış finansman tutarları arasında belli bir nisbet mevcuttur. Bunun için biz önce gelecek yıllarda memleketimizde sanayi sahasına yapılacak yatırımları tesbite çalışacağız. Yatırım miktarı tesbit edildikten sonra bunun muayyen bir yüzdesi döviz olacağından böylece sanayiın döviz ihtiyacı bulunmuş olur. Mamafih bulunan bu miktara mevcut sanayii de göz önüne alarak yedek ve ham madde için de muayyen bir meblâğ daha ilâve etmek lâzımdır.

»

Evvelâ yabınmlan, sermaye entansitesini yüksek ve alçak olmak üzere iki ana gruba ayırmak lâzımdır. Sermaye entansitesi yüksek olan yatırım sahasının tipik misali enerji sahasıdır. Sermaye entansitesi alçak olan saha ise bilhassa günlük ihtiyaç maddeleri sanayii sahasıdır. Sermaye entansitesinin alçaklığı veya yüksekliği ile neyi kast ettiğimizi de

izah edelim: Sermaye entansitesi yüksek olan yatırım sahasında, yatırım sermayesi kadar ciro, ancak 3-4 senede yapılabildiği halde, sermaye entansitesi alçak olan sanayi sahasında yatırılan sermaye kadar ciro, bir senede veya daha az zamanda yapılabilir. Bu vakıadan ise şu netice çıkar: Sermaye entansitesi alçak olan sahaya yatırılan sermaye çok kısa zamanda itfa edilebildiği halde öteki sahalara yatırdan sermayeler ancak uzun zamanda itfa edilebilir.

BIT yatırım finansmanı hususunda İnşaca bazı noktalara işaret edelim :

Her hangi bir tesis kurmak isUyen bir kimse bu tesis için lüzumlu yatırım sermayesini ya bizzat kendi temin eder veya ödünç alır. Kendisinin temini halinde, bu kimse, bu maksat için sermaye biriktirmiş demektir; ödünç alma halinde ise bankaları tarafından biriktirilmiş olan sermayeye müracaat eder. Her hal ve kârda yapılacak bir yatırım için birikmiş sermayeye ihtiyaç vardır.

Bir memleketin yatırım yapması da bir şahsın yatırım yapmasından pek farklı değildir. Şu kadar ki devletlerin imkânları şahıslarinkinden çok daha fazladır.

Geri kalmış memleketlerin bariz vasıflarından biri de b umemleketlerde muntazam, bir sermaye piyasasının bulunmayışıdır (Bu vesile ile geri kalmış memleketlerin] ana vasıflarım birada belirterek memleketimizin bu bakımdan mevkiini de göz önünde bulunduralım. Bunun için buraya İsviçre bankerlerinin 1956 içlûnamda Nestle Altmantaoa A. Ş.nü Umum Müdürü Th. Waldesbühl tarafından «geri kalmış memleketlere yardım» mevzuunda verilen bir konferansta bu memleketlerin bariz vasıfları hakkında yapılan tarifleri aynen alıyoruz: Geri kalmış memleketler ekseriya fevkalâde bir nüfus artışı arz ederler. Beslenme gayri kâfi, hıfzı sibha eksiktir. Hallan büyük bir kısmı cahil olduğu gibi ileri gitmiş meslek öğrenimden de mahrumdur. Nüfus basma isabet eden millî gelir çok düşüktür (Mese-lâ resmî 'kur üzerinden 1956 senesinde nüfus başına millî gelir Amerika'da 8.000,— TL. İsviçre'de 3.500,— TL. Almanya'da 2.500,— TL. memleketimizde takriben 600,— TL. ve diğer bir çok Asya memleketlerinde 200-250 TL. dır). Yerli sermaye terakümü gayri kâfidir. Ekseriyeti en iptidai vazı-

yette yaşıyan bir kitleye mukabil çok küçük bir zenginler tabakası mevcuttur. Halk, daha ziyade ziraatle meşgul olmaktadır. İmalât usulleri eskidir; bu sebeple de sanayi memleketlerine nazaran prodüktivite çok düşüktür. Şayet miktar itibariyle ehemmiyetli ham maddeler yetismekte ise bunlar tek tarafı olarak muayyen mamuller istikametinde gelişmişlerdir ve bunların fiatları da kısmen dünya fiatlarına tâbi olup dahili pazar için çok ciddi olan fiat tahavvilleri arz etmektedirler, iktisadi gelişmenin belkemiği olan yol şebekesi de eksiktir.

Böyle geri kalmış bir memleketin, sanayileşmek için muhtaç olduğu makine ve teçhizatın bedellerini normal ihracatı ile ödeyebilmesi mümkün değildir. Çünkü eğer bir memleketin mebzul miktarda ver altı servetleri mevcut değilse ve ziraat da makina ile yapılmıyorsa o memleketin ihraç mallarının asli istihsal unsuru, insan gücü demektir. Halbuki insan gücünün mekanik değeri pek düşüktür. Bir memleketin çalışabilecek durumdaki şahısları o memleket nüfusunun takriben 1/3'ü kadardır. Bir insanın takatı, günde sekiz saat veya senede 2500 saat çalışma zamanı itibariyle 50 vat olarak kabul edilmektedir. Buna nazaran bir insanın bir senede görebileceği iş, $50 \times 2500/1000 = 125$ kwh. kadardır. Sanayi memleketlerinde nüfus başına 1000 ve daha fazla kwh. elektrik enerjisi isabet ettiğinden çalışabilen insan başına 3000 ve daha fazla kwh. isabet eder. Bu da gösteriyor ki geri kalmış memleketlerle sanayi memleketleri arasında çok muazzam nisbetsizlikler mevcuttur. Bu sebeple asgari geçimini ancak temin eden geri kalmış memleketlerin, lüzumlu envestisman teçhizatını normal istihsalatları ile finanse etmeleri pek kolay değildir, ikinci Dünya Harbinden sonra ortaya atılan dördüncü nokta programı, geri kalmış memleketlerin bilhassa bu güçlüğünü hafifletmek için tatbiki başlanmıştır. Ancak kalkınma temposunun çok hızlandırıldığı memleketlerde Amerikan yardımı kâfi gelmemiş ve harice borçlanmak mecburiyeti hasıl olmuştur. Yalnız bu borçlanma sadece yatırım teçhizatı için değil, aynı zamanda günlük ihtiyaç maddeleri için de yapılmış olduğundan döviz borçları lüzumundan fazla artmıştır.

Geri kalmış memleketlerin Afrika'da ve bilhassa Asya'da bulunduğu malûmdur. Coğrafi durumu bakımından Asya ve Avrupa'nın arasında bulunan memleketimiz, gerilik bakımından da vasat bir durumda olup her şeye rağmen Avrupa'dan ziyade Asya'ya benzemektedir. Bu itibarla yukarıdan beri geri kaimi; memleketler için serdettiğimiz mütalâalar memleketimiz için de câridir. Elde mevcut malûmata nazaran bu gün memleketimizin vadesi gelmiş bil'umum döviz borçları yekûnu 1956 ortası itibariyle 1.200.000.000 dolar civarındadır. (11/8/1956 tarihli Frankfurter Allgemeine Zeitung) bunu İcaydedişimizin sebebi, memlekette yeni kurulacak sa-

nayiın ister istemez bu borcun tesiri altında kalacağı keyfiyetidir.

2. Yeni kurulacak sanayiın yatırım ihtiyacı:

II.1Aİ. İdaresince tutulan istatistiklere göre 1956 senesinde memleketimizdeki kurulu santral gücü 845.000 kw. kadardır. Yine aynı kaynaklara göre bu takatin takriben % 60'ı sanayide kullanılmaktadır. Buna göre memleketimizdeki sanayi takriben 500.000 kw. takat istihlâk ediyor demektir. (Tam kapasiteden istifade edilmek şartıyla.) İlgili taraftan memleketimizde aynı tarihlerde takriben 500.000 sanayi işçisi mevcut bulunmaktadır. Buna nazaran beher sanayi işçisi başına 1 kV. kadar bir takat düşüyor demektir. (Bu rakamı yani sanayi işçisi başına düşen takat rakamını diğer bazı memleketlerle mukayese edelim: Amerika'da bu rakam takriben 4, Almanya'da ise 2 civarındadır). Şu halde önümüzdeki senelerde sanayi sahasında iş temin edilecek her işçiye en az 1 kV. takat hazır tutmak lâzım gelmektedir. (En az dedik, çünkü memleket sanayileştikçe bu miktarın arttığını, Almanya ve Amerika misâlinde anlamış bulunuyoruz.)

Diğer taraftan yine E.İ.E. idaresince yapılan tahminlerden memleketimizdeki elektrik ihtiyacı önümüzdeki 7-8 sene içinde vasatı olarak yılda % 10 kadar artacaktır. Buna nazaran 1956 senesinde takriben 600 Mw. olan sanayideki kurulu güç, önümüzdeki senelerde 50-60 kw. kadar artacak yani her sene 50-60.000 kişiye sanayi sahasında iş yeri temin edilecektir. Şimdi bütün mesele, bir kişiye sanayide temin edilecek iş yeri için yapılacak yatırımın tahlımı ve hesabından ibarettir. Uzun zaman danberi memleket kalkınmasında nazarı itibara alınmasını savunduğumuz bu problem, modern iktisat literatüründe de mühim bir yer işgal etmektedir.

Nitekim VDI'nin 2&29 Mayıs 1957 tarihli Freiburg içtimaında (malûm olduğu üzere bu içtima «Teknik, Dünya Nizamının Hizmetinde» mevzuuna hasredilmişti.) Prof. Dr. Fritz Baade «Dünya İktisadiyatı bakımından 2000 Senesine bir Nazar» mevzuunda verdiği çok enteresan bir konferansta önümüzdeki 40-45 sene zarfında dünya üzerinde bir milyar yeni sanayi iş yeri kurulması gerektiğine işaret etmekte ve bu iş yerleri için lüzumlu yatırım tutarını hesaplamaya çalışmaktadır. Bunun için Prof. Baade «Nederlandsch Economisch Instituut - Hollanda İktisat Enstitüsünün neşrettiği bir etütten faydalanmaktadır. Bu etütte muhtelif memleketlerde işçi başına muhtelif sanayi sahalarına yapılması lâzım gelen yatırım miktarı tahmin edilmiştir. Buna göre Amerika'da un değirmeni sanayiinde işçi başına 39.000 dolar, çelik sanayiinde 32.000 dolar yatırım yapmak lâzım gelmektedir. Bunlar listenin en yüksek rakkamlardır. Listenin en düşük rakkamı ise Hindistan'ın pamuklu mensucat sanayii için 1.800 dolar olarak verilmektedir. Dünya vasatı için bu rakkamlar reprazantatif değildir. Çünkü

Amerika'nın un değirmeni ve çelik sanayii kolları çok fazla otomatikleştirilmiş olduğu gibi Hindistan pamuklu mensucat sanayiinin mühim bir kısmı basit tezgâhlarla çalışan «ev sanayii» halindedir. Bunun için Prof. Baade yatırım ihtiyacını da çok fazla mübalâğa etmemek maksadiyle işçi babına 4.000 dolar bir yatırım miktarını esas almaktadır. Prof. Baade 2000 senesine kadar sanayi sahasına yerleştirilecek bir milyar işçinin büyük bir kısmının geri kalmış memleketlerde bulunacağına da işaret etmektedir. Bunun için biz de hesaplarımızda 4 000 doları esas olarak alabiliriz. 4000 dolar, takriben 12.000 TL. eder. Bu rakkama, primer enerji menbaları hariç elektrik enerjisi istihsalı, nakli ve tevzii için lüzumlu yatırımlarla fabrika ve iş makinaları için yapılması lâzım gelen yatırımlar dahildir. Elektrik mühendisliği noktai nazarından hemen ilâve edelim ki elektrik enerjisi istihsal, nakil ve tevzii için lüzumlu yatırım, bu meblâğın takriben % 15'ini teşkil etmektedir.

Yukarıda önümüzdeki senelerde sanayi sahasına her yıl 50 - 60.000 işçinin yerleştirileceğini hesaplamıştık. Buna göre meselâ 1958 senesinde sanayide kullanılan takatın takriben 60.000 kW. artarak 60.000 işçiye yeni iş yeri temin ettiğimizi kabul edersek sanayi ve sanayi ihtiyacı için enerji sahasına 1958 de $60.000 \times 12.000 = 720.000.000$ TL. yatırım yapmak lâzım gelecektir.

Yine yukarıda memleketimizde istihsal edilen elektrik enerjisinin % 60'nın sanayide kullanıldığını kaydetmiştik. 1958 için sanayie ait artışı 60.000 kW. olarak kabul ettiğimize göre diğer sahalara ait artışı (bu sahalarda ev idareleri, ticaret ve zenaat, ziraat v.s.dir). 40.000 kW. olur. Bunu emniyetli olarak 30.000 kW. kabul edelim. Bu takat yeni binalarda bilhassa ışık için kullanılacaktır. Meselâ altı daireli bir apartman düşünelim. Böyle bir apartman bu gün takriben 200.000 TL. ya mal olmaktadır. Bu apartmanın takriben 3 kW. kullandığını kabul edersek kW. başına 60.000 TL. dan fazla yatırım yapmak icap eder. Elektrik enerjisi mevcut ve yeni ev idarelerinde meselâ buz dolabı veya radyolar tarafından da sarf edilir. Bir kW. takat kullanmak için 20 kadar radyoya ihtiyaç vardır. Bir radyo 600.—

TL. ise 1 kW. takat için 12.000.— TL. lik radyo temin etmek lâzımdır. Buz dolabı için de benzer neticelere vasil olunur. Binaenaleyh sanayi dışındaki elektrik ihtiyacı için de kW. başına 12.000.— TL. yatırım yapmak lâzım geldiğini kabul edersek yanlış hareket etmiş olmayız. Ancak bu rakama bina bedellerini değil de bunların sıhhi tesisat ve elektrik teçhizatı gibi kısımları ile buz dolabı, radyo, çamaşır makinesi v.s. gibi aletleri dahil kabul etmek daha mantıklı olur. Buna nazaran 1958 senesinde bu sahalarda için de $30.000 \times 12.000 = 360.000.000$ TL. kadar bir yatırım (sarfiyat) yapmak lâzım gelecektir.

Buraya kadar verdiğimiz malûmattan anlaşılacağı veçhile, 1958 senesinin bir milyar 80 milyon liralık yatırım sermayesi ihtiyacı olacaktır. Buna yuvarek olarak bir milyar lira diyelim. Bu meblâğın takriben % 50'si dövizdir. Şu halde 1958 senesinde enerji ve sanayi sahası için 500 milyon TL.lik dövize ihtiyaç olacaktır.

Yukarıdan beri yaptığımız hesaplarda daima 1958 senesini esas almış bulunuyoruz. Bu, hakikatte fiktif bir hesaptır. Çünkü 1958 senesinin ihtiyaçları için lüzumlu yatırımların büyük kısmı daha önceki senelerde yapılmış bulunmaktadır. Binaenaleyh 1958 için bulduğumuz bu rakama senevî yüzde on kadar bir ilâve yaparak daha ileriki senelerin yatırım tutarını hesaplamak lâzımdır.

Şimdi mes'elenin bir diğer cephesine de iğaret edelim :

Yukarıda hesaplamağa çalıştığımız yatırım, esas itibarıyla enerji ve sanayi sahasına yapılması lâzım gelen yatırım tutarıdır. Halbuki bir memleketin yapacağı yatırım sadece bunlardan ibaret değildir. Ahenkli bir kalkınma ve gelişme için diğer sahalarda da muayyen nisbetlerde yatırım yapmak lâzımdır. Bu hususta bir fikir vermek için OEEC (Avrupa İktisadî İşbirliği Teşkilâtı) tarafından neşredilen bir iktisadî etüdün neticelerini buraya alıyoruz. Memleketimizi de ihtiva eden bu etüde göre Batı Avrupada 1951 -1955 seneleri arasında muhtelif sahalarda yapılan >atırımlarla 1956 -1960 arasında yapılacak yatırımlar ve 1955 ile 1960 yıllarına ait yatırımlar aşağıdaki listede gösterilmiştir.

BATI AVRUPADA YATIRIMLAR
(Milyar Dolar, 1955 rayicine göre)

	1955	%	1960	%	1951 - 55	%	1956-60	%
Enerji	4,5	11	5,9	11,7	18,4	10,7	26,75	11,5
Münakale (Yollar hariç)	5,2	13	6,7	13,3	21,8	12,6	30,55	13,3
Sanayi	9,4	23	11,3	22,4	40,5	23,5	52,7	22,6
Ziraat	3,2	8	3,5	7,1	14,7	8,5	16,9	7,4
Ticaret ve hizmetler	4,6	11	5,6	11,1	18,9	11,0	26,0	11,2
İnşaat	9,9	25	11,6	23,0	41,5	24,0	54,6	23,2
Amme hizmetleri								
(Yollar, İdare binalar	3,8	9	5,8	11,5	16,6	9,7	25,0	10,8
Yatırım Yekûnu :	40,6		50,4		172,2		232,5	

Şimdi ikinci bir listede Batı Avrupa memleket-lerinin brüt millî gelirleri yekûnu ile bunun kullanı-
lğını veriyoruz :

(Milyar dolar, 1955 rayicine göre)

	1950		1955		1960		Artış 50 — 55	55 — 60
MUH hasıla	170,7	%	214,4	%	254,1	%	25	18,4
Kullanılışı :								
— Devlet masrafları	16,4	9,6	19,9	9,3	22,7	8,9	21	14
— Askerî masraflar	9,0	5,3	11,4	5,4	12,5	4,9	27	10
— Hususî istihlâk	116,4	68,3	142,5	66,4	168,1	66,2	2a	18
— Yatırımlar	28,9	16,8	40,6	18,9	50,8	20,0	41	24

Bu iki listeyi incelersek kısaca şu neticelere va-
rırız.

1. Muhtelif sahalara yapılan yatırımlar ara-
sında muayyen bir nisbet mevcuttur. Bu nisbet,
şüphesiz memleketten memlekete değişir. Mesele,
her memleket için en uygun nisbetin bulunmasında-
dır.

2. Enerji ve sanayi sahalarına yapılan yatırımlar
diğer sahalara yapılan yatırımların 1/3'ü kadar-
dır.

Yukarıda bir milyar TL. olarak tesbit ettiğimiz
yatırım ihtiyacına, sanayi ve elektrik enerjisi saha-
ları dahil olup primer enerji sahası dahil edilmemiş-
ti. Bu rakkama primer enerji için lüzumlu yatırımı
da dahil farz edersek (ki bu faraziye bizi, umumi
yatırım ihtiyacını biraz düük hesaplamaya sevk
eder.) senevi umumî yatırım tutarı takriben üç mil-
yar TL. civarında olur. Bu meblâğın takriben dört-
te birini döviz olarak kabul edersek 750 milyon TL.
yatırım döviz ihtiyacı karşısında bulunacağız de-
mektir.

Üç milyar lirayı ajan ve % 90 dan fazlası orta
vadeli yani önümüzdeki 5 6 sene içinde ödenmesi
lâzım gelen döviz borcumuzu da göz önünde bulun-
durursak senede 500 milyon lira kadar da borç öde-
memiz icap edecek ve böylece yatırım ve borçların
tasfiyesi için senede 1250 milyon TL. ılık döviz
ihtiyaç olacaktır.

3. İkinci listeden anlaşıldığına göre Batı Av-
rupa'nın millî geliri, 1950 — 55 arasında % 25 ya-
ni senede vasatî % 4,5, 1955 — 60 arasında ise %
18,4 yani senevi takriben % 3,5 bir artış arz et-
mektedir. Diğer taraftan yatırımlar, millî gelirin tak-
riben % 18 ini teşkil etmektedir. Buna nazaran mil-
lî geliri % 1 arttırmak için millî gelirin % 18/4*
% 4 ünü yatırmak lâzım gelmektedir. 1955 — 60
devresi için bu nisbet % 6'ya yaklaşmaktadır. Ancak

biz mes'eleyi biraz optimist cepheden mütalâa ede-
rek % 4 nisbetini esas alacağız.

4. Yukarıda tesbit ettiğimiz üç milyarlık ya-
tırım, 1955 fiyatları ile memleketimiz millî gelirinin
takriben % 20 sidir. Buna göre yapacağımız bu ya-
tırım millî gelirimizi takriben % 20/% 4 = % 5
kadar arttıracaktır.

Memleket nüfusunun senevi artışı malûm ol du-
ğu üzere % 3 civarındadır. Buna nazaran yapılacak
yatırımlar millî geliri ancak % 2 kadar arttırabile-
cek durumdadır. Bu tempo ile yatırım ya-
pıldığı takdirde meselâ millî geliri % 50 arttır-
mak için takriben 20 sene beklemek lâzım gelmek-
tedir.

Buraya kadar yaptığımız incelemelerle vardı-
mız neticelerin, yüzde yüz kat'iyeti haiz riya-
zikatler olduğunu iddia etmek niyetinde değiliz.
Sadece bu neticelerin merteye itibariyle «olması
lâzım gelene» yakın bulunduğunu söyleyeceğiz.

Memleketimizde kurulacak sanayiî döviz ih-
tiyacını tesbit etmek gibi mahdut bir mevzu ile
alâkalı olarak memleket iktisadiyatının tamamına at-
fî nazar edişimizin sebebi ümit ederiz ki anlaşılmış
bulunmaktadır. Millî iktisadiyatın her hangi bir sa-
hasını bu iktisadiyatın realitelerinden mücerret ola-
rak tetkik ve muhakemeye imkân görmediğimizden
bu yola sapmış bulunuyoruz.

Etüdümüzün başında bu mes'elenin bir kişinin
gücünü aşacağını belirtmiştik. Bunun için biz bura-
da mes'elenin ana hatlarını ortaya koymaya çalıştık.
Bu etüdün daha faydalı olabilmesi için birlik vasi-
tisiyle alâkalı odalardan bir hey'et teşkil edilerek
memleketin iktisatçıları ile de temas suretiyle daha
esaslı ve geniş bir araştırmaya girişilmesinin lâzım
geldiği kanaatradayım.